"మరువరాని మాఊరు"

పుట్టిన ప్రతిప్రాణికి ఎప్పుడూ ఏదో ఒక కోర్కె మనసులో పుట్టుతూనే ఉంటుంది. అందులో మానవజన్మాలకయితే అంతూ పొంతూ వుండనే వుండదు. పుట్టగొడుగుల్లా పుట్టుతుంటాయి. పరిస్థితులు అనుకూలిస్తే కోర్కెలు కొనసాగుతాయి. లేదా, అడవి పూలవుతుంటాయి. నేనూ ఒక ప్రాణినే! అందులో మనిషి ననుకొంటున్నవాడిని. అందుకే నాలో కూడ ఓ కోర్కె పుట్టింది.

ఓస్! యిదేమి కోర్కె? అని విన్నవాళ్ళు నవ్వుతారు.

ఇక మా శ్రీమతిగారి సంగతి చెప్పనవసరమే లేదు. మాట చెవిని పడితే చాలు! అప్పటి కదేదో కోరరాని కోర్కె అయినట్టూ దానితో కొంపలు మునుగుతున్నట్టు ఆమె రుసరుస లాడుతుంది. సంపెంగలాంటి అందమైన ఆమె నాసిక ఉన్నపళంగా ఊదన గొట్టమై బుసకొడుతుంది. ఆమె రుస రుసలు బుసబుసలు ప్రారంభమయ్యేసరికి, అంతవరకు సదీచప్పుడు లేకుండా పడివుండిన పాత్ర సామానులకు అమాంతంగా కాళ్ళు వచ్చి, పొగరెక్కిన

ఆంబోతులై, ఒకదానిమీద మరొక్కటి కాలుగీరుతూ ఖణేల్లని రంకెలు కూడ వేస్తుంటాయి వంటింట్లో. ఈ అవాంతారాలన్నింటినీ సహించి, ఆపై సాహసించి, అగ్గిబరాటమైన అధికారి ముందు ఒక్కరోజు సెలవుకోసం నసిగే 'ఎన్జీవో'లా నోరు జారితే—"అబ్బబ్బ! మా ఊరు! మా ఊరు!!" అని ఒకటే మొత్తుకోళ్ళు. ఏం వుందక్కడ? చేరెడు మంచినీళ్ళిచ్చే గతి వుంటే యిక చెప్పనవసరమే లేదు!" అని నిలదీసి అడుగుతుంది.

నా నోరు తడబడుతుంది.

నిజమే! అక్కడ—అంటే ఆ పల్లెలో యేమీలేదు. పల్లెనుండి బండ్లకెత్తి తోలుకరావడానికి మల్లెలూ లేవు. విచ్చి వికసించి నా కోసం ఎదురుచూచే మల్లెలూ లేవు.

ఆ పల్లె 'మిద్దె ఊరు'గా వాసికెక్కింది. మిద్దెలెరుగని నాటికే ఆ పల్లెలో వెలసిన మిద్దెలు ఆ పల్లె కాపేరును సార్థకపరచాయి. మా తాత పెద రామిరెడ్డి. అతని తమ్ముడు చినరామిరెడ్డి. ఆ పాయకట్టులో వీళ్ళిద్దరు మకుటంలేని మహారాజుల్లా బ్రదికారు. ఈ నాటికీ మేము వాళ్ళ పేరుమీద చేరెడు నీళ్ళు త్రాగగలుగుతున్నాము ఆపాయకట్టులో అంటే - మా శ్రీమతి మాత్రం సుతరామూ అంగీకరించదు కానీ, యిదిమాత్రం కాదనలేని సత్యం. పెదరామిరెడ్డి చినరామిరెడ్డి యిద్దరు అన్నదమ్ములు. దున్నపోతు దున్ని చావాలి. అన్నదమ్ములై పుట్టితే వేరుపడితీరాలి. పెదరామిరెడ్డి, చినరామిరెడ్డి కూడ వేర్లుపోయారు. సగం గ్రామం పెదరామిరెడ్డి యేలుబడిలోనికి వస్తే, మరో సగం చినరామిరెడ్డి మోచేతిక్రింద నిలిచింది.

పెదరామిరెడ్డి పేరుకుదగ్గ మనిషి. గుండెబలం, కండబలం మెండుగా వున్న మొనగాడు. కల్లు అంగళ్ళ యిజారాదారుడతగాడే! ముద్దుకొమ్మల పెద్ద పెద్ద కళ్ళల్లోని కైపు జీరకోసం పారాడేదీ అతగాడే! మదిర! మదువు!! ఎప్పుడూ పదిమంది చుట్టూ పరివేష్టించి వుండేవాళ్ళు. పదిమంది వుంటే పది రకాల మాటలూ వుండడం కద్దు. వేర్లుపడిన అన్నదమ్ముళ్ళల్లో ఈర్ష్యాగ్ని

రగలడానికి అదును పదును జూచి ఒక్కొక్క సమిధను సమర్పించే వాళ్ళు కొందరు. ఫలితంగా పెదరామిరెడ్డి పూరిండ్లు పరశురామప్రీతి అయినవట!

ఇదంతా చినరామిరెడ్డి పన్నాగమన్నారు కొందరు. కాదు కాకతాళీయ మన్నారు మరికొందరు. అన్నదమ్ముళ్ళను జుట్లు పట్టించి, వేడుక చూడ డానికి, మధ్య రాలింది యేరుక తినడానికి యెత్తుగడ అన్నారు కొందరు.

ఆ పల్లెపట్టులో ఊహాగానాలను మోయలేక మూల్గినాడు వాయు దేవుడు.

పెదరామిరెడ్డి మాత్రం నిప్పులు కక్కినాడు. కత్తికి కండ చేయా లనుకొన్నాడు తమ్ముడిని. ఎంతయినా రక్తపాశం గదా? 'పూరిండ్లయితే కాల్చగలిగాడు వెధవ!—అదే మిద్దిండ్లయితే?—ఒక్క వెర్రినవ్వుతో సరి పెట్టుకొన్నాడు. మూడుంముక్కాలు గడియకే మిద్దెయిండ్లు కట్టించాలను కొన్నాడు. అర ఫర్లాంగుదూరం చుట్టూ ప్రహరీగోడ....మధ్యలో ఓ సుద్ద మిద్దె!—గృహప్రవేశ మహోత్సవానికి నాలుగు కండబట్టిన పొట్టేళ్ళు.... నాలుగుబానల కాపుసారా అయిపులేకుండా అయిపోయిందట!—ఈనాడు ప్రజాప్రభుత్వములో ఎన్నికలకు ఎర అయిపోతున్న సామాన్యజనానికి పూర్వీకులు వాళ్ళు—తిని త్రాగిన మత్తులో పెదరామిరెడ్డికి జై! మిద్దూరికీ జై!!' అన్నారట.

ఆనాటినుండి ఆ వూరు మిద్దె వూరుగా వాసికెక్కింది.

వాళ్ళతరం చెల్లింది. మా నాన్నగారి హయాములో ఆ సుద్దమిద్దెలు భద్రంగానే కాపాడబడ్డాయి. లేదంటే చుట్టూరావున్న అరఫర్లాంగు దూరం ప్రహరీగోడ మాత్రం అక్కడక్కడ పడిపోయింది. సుద్దమిద్దెను లాదు మిద్దెగా మార్చాలన్న సంకల్పంతోనే ఆయన జీవితకాలం సరిపోయింది. ఆ తరువాత నేను ఉద్యోగరీత్యా ఊరు వదిలిపెడితే, మా అన్నగారు బాధ్య తలను తలకెత్తుకోవడం జరిగింది. అన్నగారికి మా తాతగారి గుణాలన్నీ

అలవడ్డాయని అంటూండేవాళ్ళు. వినడమేకాని, కనడానికి ఆస్కారం లేక పోయింది నాకు. ఎవరో ఓ జ్యోతిష్కుడు మా అన్నగారింటికి వచ్చారట. అసలే అన్నగారికి తలరాతకంటే జాతకరాతలమీద నమ్మకం యెక్కువ. జ్యోతిష్కునికి గౌరవ మర్యాదలు ఘనంగానే జరిగాయి.

ఆ దెబ్బతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బులైనాడు జ్యోతిష్కుడు.

"నాయనా! నీవు మీ తాతంతటివాడవుతావు. మీ తాత సుద్దమిద్దెలు కట్టిస్తే—నీవు పెద్దపెద్ద పహడీలే కట్టిస్తావు. అయితే మీ తాతగారు వాస్తు శాస్త్రాన్ని పాటించలేదు. అందుకే ఈ కుటుంబం మూరెడు ముందుకు వెడితే బారెడు వెనక్కు వస్తూవుంది. ఈ యింటికి తూర్పువాకిలి అరిష్ట దాయకము. దక్షిణపు వాకిలి పెట్టావంటే—దేదీప్యమానంగా వెలిగిపోతుంది సంసారం" అన్నాడట.

అంతే! తాతకు దగ్గ మనుమడు గదా! కట్టించడానికి మూడుం ముక్కాలు గడియపడితే, పడగొట్టించడానికి ముక్కాలు గడియ సరి పోయింది. సుద్దమిద్దె సుద్దంగా నేలమట్టమయింది. దూల మొకటి విరిగి అన్నగారి కాలిమీద పడింది. ఆయన నేలకు ఒరిగాడు. ఒరిగినతడు లేవలేదు కానీ, ఆ యింటి అడుగులో జిల్లేళ్ళు మాత్రం లేచాయి. పాడుపడిన ప్రహరీ గోడ....జిల్లేళ్ళు మొలిచిన యింటి అడుగు....మా తాతగారి గత వైభవ స్మృతి....కళ్ళు చెమర్చుతాయి ఆ యింటిముందు నిలబడితే!

అందుకే మా ఊరిని మరిచిపోలేను.

పుట్టిన ఊరిపై మమత పూడిపోతుంది కాలగర్భంలో. కానీ మా వూరిపై మమత యినుమడిస్తూనే వుంటుంది క్రమీణ. కారణం ఆ ఊరి నిర్మాణం అలాంటి చక్కటి ప్రదేశంలో జరిగింది. ఊరికి దక్షిణంగా మంచినీటికొలను. ఆ కొలను నిండుకు విచ్చి వికసించిన కెందామరలు. ఆ గుంటకట్టపై చల్లని నీడ నిస్తూ పచ్చని చెట్లు....ఆ చెట్లక్రింద చలువరాతి బండలూ....ఆ బండలమీద పులిజూదంతో ప్రొద్దుపుచ్చే కలిగిన యింటి

కామందులూ....ఊరికి ఉత్తరంగా అల్లంతదవ్వులో పెట్టని కోటగోడల్లా పచ్చని కొండలూ....ఊరి చుట్టూ అంతకంటే పచ్చని పొలాలు....ఊరి మధ్యలో రామాలయం....రాత్రిపూట ఆ ఆలయంలో భజనలు....ఏ చెట్టు క్రింద కూర్చున్నా తిండితిప్పలే మర్చిపోవాలనిపిస్తుంది. బాల్యమంతా ఆ గ్రామంలోనే గడచిపోయింది. మానవుడి జీవితములో మధురాతిమధురమైనది బాల్యదశ. ఆ దశ....అది గడచినచోటు....చెరగనిముద్ర వేసుకొంటాయి ప్రతి వ్యక్తి గుండెల్లో. తలంపుకు వచ్చినపుడు మనిషిని తైతక్కలాడిస్తాయి. ఆ ఊపును ఆపుకోవడం కష్టం. అందుకే ఉద్యోగ బాధ్యతలు ఒకవైపు వేధిస్తున్నా, శ్రీమతి మరొకవైపు సాధిస్తున్నా లెక్క చేయకుండా పల్లెను చూడడానికని బయలుదేరాను. దాదాపు పదేళ్ళ తరువాత నేను పుట్టిపెరిగిన పల్లెను చూడడాని కని బయలుదేరాను.

నలభై మైళ్ళదూరాన కొండల గుండెల్లో దాక్కొన్న మా పల్లె, మూడు బస్సులు మారి, ఆ పై నాలుగుమైళ్లు కాళ్ళీడ్చుకుంటూ నడిస్తేనేగానీ కంట బడదు, ఈ పదేండ్లలో ప్రభుత్వం సాధించిన ప్రగతి ఫలితంగా, యిప్పుడా నాలుగుమైళ్లు కూడ నడువ నవసరము లేదట! ఒక్క డొక్కుబస్సుతో ధక్కాముక్కీలు తింటూండిన నలగాంపల్లి నాయుడుగారికి నాలుగు బస్సు లయ్యాయట! రెండంటే రెండు గంటలు అక్కడ వేచివుంటే బస్సు వస్తుందట! ఆ అడవి కొంపల్లో అడిగే నాధుడే లేడు కాబట్టి ఉప్పు మూటల్లా మనుష్యుల్ని బస్సులో కూరుతారట! కాగా సీటు దొరకదన్న భయమేలేదని అభయమిచ్చారు పెనుమూరుపేట బస్సు స్టాండులో!

అప్పటికి రెండున్నర దశాబ్దాల క్రిందటిమాట. తూర్పున పట మెగురకముందే అమ్మకట్టిచ్చిన సద్దిబువ్వ మూటలు భుజాలకు తగిలించుకొని పెనుమూరులోని హయ్యర్ ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలో చదువుకోడానికి నడిచి వచ్చే వాళ్ళం. బడిలో చదువుకోవడం, మధ్యాహ్నంపూట యే బావిగట్టు మీదనో కూర్చుని చద్దిబువ్వ తినడం, సాయంత్రం బడివదలగానే మళ్ళీ

నాలుగుమైళ్ళు నడిచి యిల్లు చేరుకోవడం—చదివి ఏదో సాధించాలన్న తలంపుముందు నాలుగు నాలుగు ఎనిమిదిమైళ్ళు నడిచిన బాధ తెలిసేదుగాదు. అందులో అంతా ఒక యీడు పిల్లవాళ్ళం. కలిసి ఆడుకొంటూ, పాడుకొంటూ తిరిగేవాళ్ళం. అదంతా మనసులో మెదిలేసరికి రెండుగంటలు బస్సుకోసం పడివుండడంకంటే నడచి వెళ్ళడమే మంచిదనిపించింది.

పెనుమూరినుండి నడక ప్రారంభించాను.

మా ఊరి మట్టిబాటమీద పడి నడుస్తున్నాను. ఏదో పూనకం పూనినట్లు పూర్వస్మృతి ఆవరించింది. అడుగుతీసి అడుగువేస్తుంటే నడచినట్లు తెలియడమేలేదు. ఎక్కడో, యేదో, స్వర్గసుఖంలాంటది నాకోసం కాచుక కూర్చున్నట్టు, దానికోసమే నేను నడచి వెడుతున్నట్టు—అదొక దివ్యానుభూతి. ఈ మట్టి నాకు సుపరిచితమైనది. ఆ మట్టిలో ఆడుకొన్నాము. పడి దొర్లాము. కోపమొచ్చి కొట్లాడుకున్నప్పుడు ఆ మట్టినే ఆయుధంగా ప్రయోగించి ఒకరిపై ఒకరు చల్లుకొన్నాము. ఆ తరువాత దుమ్ముతో నిండిన దుస్తులనుచూచి నిస్సహాయంగా యేడ్చుకొన్నాము. ఇవన్నీ మనసులో మెదులుతూంటే గుండె ఉబ్బిపోతూవుంది. అంతలో ఎవరో ఒకరైతుబిడ్డ మంచి కండబట్టిన గిత్తల్ని బండికి గట్టించి పరుగెత్తిస్తున్నాడు. ఆ గిత్తలు పరుగులెత్తేకొద్దీ అతడికి హుషారు యెక్కువై పోతూవుంది. అతనిలో హుషారు యెక్కువయ్యేకొద్దీ గిత్తలు పరుగు హెచ్చిస్తున్నాయి. మట్టి బాటమీది కావిరంగు దుమ్ము సంధ్యారుణకాంతులతో పోటీపడుతూ లేచింది. కలిగినవాని కైపు కన్నుల్లోని కోపంలాగ లేచింది. దారిపక్కన నడుస్తున్న నన్ను నిలువునా కప్పేసింది. ఓరోజు ఆఫీసులో మా రాధయ్య జేబులు తుడుస్తున్నాడు. ఎక్కడో కాస్త దుమ్ము వదలిపోయింది. ఆ రోజు వాడి తిక్క కాస్త కుదిరిపోయింది. అదీ దుమ్మే! ఇదీ దుమ్మే!! అయితే ఆ దుమ్ముకు ఈ దుమ్ముకు ఎంత తేడా?—ఆ అనుభూతిలో అది దుమ్ముకాదు—ఓ మహాత్ముని చేతినుండి రాలిన విభూతి!

నాలో నేను నవ్వుకొంటూ నడుస్తున్నాను.

"ఏ వూర్నా మీది?"

సుమారు మూడు పదులు వయస్సు దాటినవాడు. మూతిమీది మీసాన్ని మెలివేసినవాడు....అడ్డపంచ అరవకట్టుపై టెరిలీన్‌స్లాక్ ధరించినవాడు.... పల్లె పట్టణంతో వియ్యమంది నేర్చుకున్న నాగరకతకు అల్లుడై నలుగుతున్న వాడు....మా వూరి మట్టిబాటపై నాప్రక్కన నడుస్తున్నవాడు........అడుగుతున్నాడు.

మనిషిని కాసేపు ఎగాదిగా జూచి "మిద్దూరు" అన్నాను.

"మిద్దూరా?" ఆశ్చర్యం ఆవిర్లు కక్కింది అతడి మాటల్లో.

"అవును."

"మిద్దూర్లో ఎవురబ్బా?" అతగాడి సందేహం.

"పెదరామిరెడ్డి మనుమణ్ణి."

"పెద్దరాఁవిరెడ్డి మనఁవడా? మరి నడిచే పోతుండావే?"

అదో రకంగా చూశాడతడు నావైపు!

'పెదరామిరెడ్డి మనమ డేమిటి? మరి నడువడ మేమిటి?' అన్న ఆశ్చర్యం అతని చూపుల్లో తొణికిస లాడుతూ ఉంది. పెదరామిరెడ్డి మనుమడు నడువకూడదన్న సత్యం నే నెరుగనిది. అప్పటికి మా తాత గతించి అర్ధ శతాబ్దం దాటింది. అర్ధ శతాబ్దం తరువాత అతని మనుమడికి జరుగుతున్న గౌరవ మర్యాదలకు, మా తాత పేరుప్రతిష్ఠలకు ముడివేయడానికి ప్రయత్నించాను. పొంతనాలు కుదరలేదు. అదే ఆలోచిస్తూ నడుస్తున్నాను.

"అదిగాదు సా! ఆ గొబ్బిళ్ళ మిట్టలో మాటమాత్రం అనుంటే ఎవ్వడైనా ఒకడు బండి కట్టేవాళ్ళే! ఈ బారెడుదూరం బండి కట్టితే కొంపలు మునిగిపోతాయా?"

"పోనీ! ఈ బారెడు దూరం నేను నడిస్తే మాత్రం మునిగిపోయే దేముంది?"

"బలేవాడుసా నువ్వు: అప్పటికి మేఁవంతా బతికినట్టా? సచ్చినట్టా? ఈ గొబ్బిళ్ళమిట్టకు పినపెద్ద మా తాత. మీ తాత మా తాతసావాసకాపులంట. ఈ పొద్దు మా సేతి నీళ్ళు మేఁవు తాగుతుండావంటే అది మీ తాత సేతి సలపేనంట!"

ఇలాంటి మాటలు ఆ పాయకట్టులో తరచు వినబడుతున్నవే! అయితే మా తాతగారు ఎవరి కేలాంటి సహాయం చేశారో వివరాలు మాత్రం తెలియవు. అయితే ఈ తరానికి ఆ తరానికి భేదం మాత్రం కొట్టవచ్చినట్లు కనబడుతూనే వుంది.

మా ఆఫీసుకు ఆరునెలల కొకసారి ఓ కవి వస్తూ ఉండేవాడు. ముందెప్పుడో ఓ రాక్షసుడు ఆరు నెలల నిద్ర. ఆరు నెలలు తిండిగా బ్రతికాడట. ఆ విధంగా ఈ కవి ఆరు నెలలు దేశాటనం చేస్తాడు. తన పుస్తకము లమ్ముకొంటాడు. వచ్చినది తింటూ స్వస్థలంలో కూర్చుని మరో ఆరునెలలు కవిత్వం వ్రాసుకొంటాడు. తెలుగుదేశంలో పరిస్థితులకు ఎదురీది బ్రదికేది తనొకడేనంటూ ఢంకా భజాయించి చెబుతాడా కవి.

ఆ కవి ఒకప్పుడు ఉద్యోగార్థమై దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వర రావు పంతులుగారి దగ్గరికి వెళ్ళాడట! వెళ్ళి ఒక ఉద్యోగమిప్పించమని సవినయంగా మనవి చేసుకొన్నాడట!

అప్పుడు పంతులుగారు 'నీకు తెలుగు వచ్చా?' అని ప్రశ్నించాడట! 'అయితే మీకు తెలుగు రాదా?' అని ఎదురు ప్రశ్న వేశాడట కవి. పంతులు గారు ఆశ్చర్యపడి చూస్తూంటే, 'ఇంతసేపు నేను మాట్లాడింది తెలుగే గదండీ!' అన్నాడట కవి. చిరునవ్వుతో తల పంకిస్తూ పంతులుగారు కవి గారికి వెంటనే ఉద్యోగం యిచ్చారట! ఈ తరాల ప్రసక్తి వచ్చినపుడంతా కవి పంతులుగారి వద్ద చేసిన ఉద్యోగానుభవాలు ఉటంకించే వారు.

పంతులుగారిని ప్రతిదినము ఎందరో దర్శించేవాళ్ళట. 'ల'కు ఏత్వము, 'ద'కు కొమ్ము—యివ్వలేని దాతలట పంతులుగారు. కొన్ని సమయాల్లో కొందరు ఆయనను పచ్చిగా మోసగించేవాళ్ళట!

"పంతులుగారూ! మదరాసు చూద్దామని బందరునుండి వచ్చామండీ! ఎవరో దొంగ వెధవలు జేబు కొట్టేశారండీ! తిరుగు వెళ్ళాలంటే చార్జీలు కూడ లేవండీ!" అని మొరపెట్టుకొనే వాళ్ళట.

అలా అడిగి నతనిని ఒకసారి పరిశీలిస్తే, అతడు సిల్కులాల్చీతొడిగి వుంటాడట. చేతివ్రేలివ్రేలికీ బంగారు ఉంగరాలుంటాయట. కిళ్ళీ వడవేసి నములుతూ వుంటాడట. ఈ వ్యక్తికి జేబు దొంగతనం జరిగి వుంటుందా? అన్న ఆశ్చర్యం కలుగుతుందట! కానీ పంతులుగారు అతనివైపు చూడనే చూసేవారుకారట. జేబులో చెయ్యి వేయడం....చేతికి వచ్చింది వచ్చినవాడి అదృష్టంమీద ఆధారపడి వుంటుందట. "ఆ కాలానికి, ఈ కాలానికి సాటి బెట్టడానికి వీలుకాదులే నాయనా! ఎందరో పంతులుగారి ఆశ్రయంలో బ్రదికితే—ఈ నాడు యింత ఆంధ్రదేశం నాలాంటి ఒక్కకవిని పోషించలేని స్థితిలో వుంది." అని వాపోయే వారు.

ఉప్పుతిని, తిన్నయింటికే వాసాలెంచేది ఈ తరం. మా తాత మీ ముత్తాతకు పది రూపాయలు బాకీ యిచ్చాడట. వడ్డీ అసలు కలిపితే అంతకు మూడంతలయింది. 'అక్కడపెట్టి కదులు!' అనేది ఈ తరం. అయితే ఈ తరంలోకూడ కృతజ్ఞతా భావం చావలేదే అనిపిస్తూ ఉంది అతని మాటలు వింటూంటే! అతడి అభిమానానికి కృతజ్ఞత ఎలా తెలుపడమో తెలియక మౌనంగా నడుస్తున్నాను.

"ఏంవిసా! నోరు గదిపితే నోటి ముత్యాలు రాలిపోతాయా? అం! వూం! అనకుండా బెల్లంకొట్టిన రాయి మాదిర నడుస్తుందావే!" అమాయకంగా ప్రశ్నించాడు మా తాతగారి స్నేహితుడుగారి మనుమడు.

నిజమే! మూడు పూటలు తిండిలేక మూలుగుతున్నా, ముక్కులు దాకా మెక్కి త్రేన్చుతున్నా, దహన సంస్కారానికి నోచుకోలేక కొంపలో శవాన్ని పెట్టుకొని కుమిలిపోతున్నా, ఎవరిదారి వాళ్ళదేగా అదే సభ్యతగా

రూపొందిన పట్టణ వాతావరణాన్ని నిలువెల్ల నింపుకొన్న వాడిని. పల్లెపట్టుల్లో అమరికలు లేని తేనె పట్టుల్లాంటి మనస్సులలోని ఆదర భావాన్ని జుఱ్ఱు కోవడం మరచిపోయిన వాడిని. మతికి తెచ్చుకోవడానికి, మాటల రూపాన్ని యిచ్చుకోవడానికి కాసేపు పట్టిన మాట వాస్తవం.

"ఎంతవరకు వెడుతున్నావయ్యా?"

"నువ్వెక్కడికో నేనూ అక్కడికే!

"మా ఊరికా?" — నాకు తెలియకనే ఆశ్చర్యం ధ్వనించింది నా మాటల్లో.

"ఎందుకుసా అట్లులిక్కి పడతావే? రేత్రికి మీ ఇంటికి రాన్లేబ్బా దండగ తిండికి!"

నా మనస్సు చివుక్కుమనింది. అప్పటికి ఆ వూళ్ళో నాకొక యిల్లు ఉన్నట్లు, అతడు చుట్టమై దాపురించనున్నట్టు, దానికి నేను బెంగపడి పోయినట్లు అనుమానపడ్డాడు అమాయకుడు. అందుకే మెత్తమెత్తగా ఎత్తి పొడిచాడు. అయినా నేనేమని చెప్పగలను? అతడి హృదయములో పెదరామిరెడ్డి మనుపడికున్న విశిష్ట స్థానాన్ని ఎలా తుడిచివేయగలను? తలదాచుకోవడానికి కానీ, కడుపు తడి చేసుకోవడానికి కానీ, ఆ ఊళ్ళో అప్పట్లో నాకంటేగూడ అతడే అదృష్టవంతుడని నేనెలా చెప్పగలను? అభిమానం అడ్డుపడింది. అయిన దానికి కానిదానికీ అభిమానాలు పెంచుకుంటూ,అంతస్థులు సృష్టించుకుంటూ, ఆత్మవంచన చేసుకుంటూ బ్రదికే పట్టణాలకు తొత్తును. అరమరికలులేకుండా। ఆ పల్లీయునితో ప్రసంగించడం కష్టమనిపించింది. ప్రసంగం మార్చదలచాను.

"మా వూరి కంటున్నావే? ఏం పనిమీద?"

పకపకా నవ్వాడతడు. 'నీ యాదన నాకు తెల్సులే!' అన్నట్లుందా నవ్వు.

"మీ వూరిగ్గాదుసా నేనొచ్చేది. ఇంకొంచెం పైకే పోతుండా. పెను

పూరు ముత్తేలమ్మకు పొంగళ్ళు పెడుతుండాం. బొట్లోళ్ళ పల్లెలో మా బందుగులుండారు. పిల్దాంవని పోతుండా. నీ పెండ్లి నడక నాకు కుదిరేట్టు లేదు. నే వస్తా."—అతడు కాస్త జోరుగా కాలాడించాడు.

అంతవరకు అటు యిటూ తాగినవాడి మనస్సులా తూలుతూ, తనువులా పడుతూ లేస్తూ వచ్చిన మా వూరి మట్టిబాట అక్కడ—ఆ మామిడి మాకుల వంక దగ్గర వున్నట్లుండి మిట్టదారి పట్టింది. నరాలు లాగే మిట్ట అది. ఆ మిట్ట యెక్కుతున్నాను. గస ఎగ్గొట్టుక వస్తూవుంది. ప్రొద్దు బాగా పడమటికి వాలింది. చిట్టడవి గుండెల్ని చీల్చుకపోతున్న ఆ మట్టిబాట సంధ్యారుణకాంతులతో రక్తసిక్తమైనట్లుంది. మామిడిమాకుల వంక కంటబడి గస పోసుకొంటూ నేను మిట్ట ఎక్కుతూంటే—మెల్లగా గుండెలమీద పడింది. అక్కడ కాస్త ఆర్ద్రత రంగరించుకొని మెదడును తాకింది. అలవాటు తప్పడంలో ఎక్కలేక నేను మిట్ట యెక్కుతూంటే మెదడు గతాన్ని తొక్కడాని కారంభించింది.

మామిడిమాకుల వంక—ఆ చిట్టడవిలో వయ్యారంగా వాహ్యాళికి బయలుదేరిన చిన్నారిలాంటి చిన్నవంక. వానకాలంలో తాను గూడ ఒక వంక ననిపిస్తుంది. మిగత రోజుల్లో ఆ వంకలోని యిసుక మా పాలిట కామధేనువు. బడి వదలగానే కొంప అంటుకపోతున్న వేగంతో ఆ వంకలో చేరుకునేవాళ్ళం. చెడుగుడు ఆడేవాళ్ళం. ఉప్పరపట్టి కాసేవాళ్ళం. బాగా చీకటిపడితేగాని ఆ వంకను విడిచేవాళ్ళం కాము. ఆడి ఆడి అలసిసొలసి చెమటోడ్చుతూ యింటికి వెళ్ళితే 'పాపం! పిలకాయలెంత కష్టపడి చదివినారో!' అని యింట్లో పెద్దలు వాపోయేవాళ్ళు.

బాటకు కూత దవ్వులో, ఈ వంక గట్టుమీద ఒక బావి వుంది. ఆ బావిలో నీళ్ళు అప్పుడే వార్చిన గంజిలాగ వుంటాయి. అందుకే ఆ బావికి 'గంజినీళ్ళ బావి' అన్న పేరు సార్థకమయింది. చుట్టూ నేరేడుచెట్లు, మామిడు మాకులు, పరిగపొదలు....ఆ బావి చుట్టూ అందమైన మట్టిగట్లు.

ఆ వాతావరణాన్ని చూస్తే అక్కడ కాసేపు కూర్చుందామన్న బుద్ధి పుడుతుం దెవరికైనా! మిద్దూరునుండేకాక చుట్టుపట్ల గ్రామాదులనుండి మేము యేడెనిమిది మంది వెడుతూ వుండేవాళ్ళం పెనుమూరు హైయర్ ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలో చదువు కొనడానికి.

ఓ రోజు అందరూ గంజి నీళ్ళ బావి గట్టుమీద కూర్చున్నాం. ప్రొద్దు క్రుంకబోతూ వుంది. ఆ రోజు ఎందుకో ఆటలు మాని ఆ బావి గట్టుమీద కూర్చున్నాం. మాలో అందరికంటే వయస్సులో పెద్దవాడు చిన్నబ్బ. వాడు హరిజనుడు. హాజరు పట్టికలోనే అతడి పేరు చిన్నబ్బ. మాకు పెద్దగా పట్టింపులు లేకుండినా అందరు అతనిని 'చిన్నోడా!' అని పిలిచేవాళ్ళం. ఆ రోజున ఉన్నట్టుండి, 'ఒకనాటికి ఈ బావిగట్టుమీద వనభోజనంచేస్తే బాగుండును!' అని చిన్నబ్బ ప్రతిపాదించాడు. అందరు సరేనంటే సరేనని ఎగిరి గంతేశారు. మూడు కోళ్ళు తేవడం ముగ్గురివంతు అయింది. బియ్యం తేవడానికి మరో ముగ్గు రంగీకరించారు. దీనికి కావలసిన మసాలా ద్రవ్యాలు తేవడం మిగిలినవాళ్ళ మీద పడింది. అడవిలో కట్టెల కేమీ కొదువలేదు. 'ఎప్పుడో ఎందుకు! రేపే పెట్టుకుంటే పోలా!' అన్నాడు చిన్నోడు. అందరు దీనికి కూడ సరేనన్నారు.

బియ్యం తేవడాని కంగీకరించిన ముగ్గురిలో నే నొకడిని. మిగత యిద్దరు అంత వెసులుబాటున్న వాళ్ళు గాదు. అందుకే వాళ్ళు నా చేతులు పట్టుకొని, 'ఎట్లయినా ఈ గండం గడపరా!' అని బ్రతిమాలారు. అభయ మిచ్చాను. కానీ నా భయం నాది. అయ్యగారు తెమ్మన్నారని అబద్ధం చెబుదా మనుకొన్నాను యింట్లో. కానీ పెనుమూరి పేటలో సంతకని వచ్చిన మా అయ్య, అయ్యవారిని నిలబెట్టి అడిగినా అడుగును. అందుకని ఆ ఆలోచన మానుకొన్నాను. ఆ రాత్రికి భోజనానంతరం, ఆ యిద్దరినీ వచ్చి కలుసుకో మని చెప్పి యింటికి వెళ్ళాను.

నా మాట ప్రకారం వెంకట్రాయులు, సిద్దయ్య యిద్దరు భోజనంచేసి

వచ్చారు. నన్ను పిలిచారు. అప్పటికే నేను లాంతరు ముట్టించి పెట్టుకొని మా వసారాలో కూర్చుని శ్రద్ధగా చదివినట్లు నటిస్తున్నా. పిలుపు చెవిని బడడంతో లేచి వెళ్లుతూంటే, 'ఈ వేళ కాడెక్కడిరా?' అన్నాడు మా అయ్య ఎద్దులకు తవుడు కలిపి పెడుతూ వుండి. "ఇప్పుడే వస్తానయ్యా!" అంటూ బయటపడ్డాను. పల్లెటూళ్ళల్లో సాధారణంగా తొమ్మిది గంటల వేళకే మాటు మణుగుతుంది. ఎవరో ముసలీ ముతక మాత్రం నిద్రరాక వీధుల్లో రాతి తిన్నెలమీద కూర్చుని పిచ్చాపాటి మాట్లాడుకొంటున్నారు. ఆ వేళప్పుడు మేము ముగ్గురం కలుసుకొన్నాము. కర్తవ్యాన్ని ముచ్చటించుకొన్నాము. మా యింటి వెనుకవైపుకు నడిచాము. ప్రహరీగోడ క్రింద వెంకట్రాయుల్ని నిలబెట్టి, మే మిద్దరం గోడదాటి లోపలికి వచ్చాం. ఇంటికి ప్రహరీగోడకు మధ్య ఖాళీజాగాలో, జామచెట్లు గుబురుగా వున్నాయి. ఆ చెట్లమాటులో సిద్దయ్యను కూర్చోపెన్నాను. నేను మరలా గోడదాటి యిల్లు చేరుకొన్నాను. వసారాలో లాంతరుముందు కూర్చుని చదివిందే చదివిందిగ వున్నాను. నా చదువు నాకే అర్థం కాలేదు. ఏదో వాగుతున్నాను ఎవరికేమీ అర్థం కాదులే అన్న ధైర్యంతో. ఇంట్లో అందరు పడుకొన్నారు. మా అయ్య పశువుల కొట్టంలో మంచంమీన పడుకొంటూ, "ఒరే నాయనా! జాఁవురేత్తిరి దాటి నట్టుండాది. సదువంతా ఈ ఒకనాడే సదివేస్తే ఎట్టరా? రేపిటిగ్గూడ కాసింత వుణ్ణీ నాయనా! పడుకోమ్మా!" అని గోముగా మందలిస్తున్నాడు. లాంతరు వెలుగు తగ్గించాను. పడుకొన్నానేగానీ మనస్సంతా యింటి వెనుకనే తారట్లాడుతూ వుంది. నిముష మొక యుగంగా గడుస్తూ వుంది. కుక్కలు మొరిగితే చాలు, సిద్దయ్య వెంకట్రాయులు యేమవుతారో? అని గుండె కొట్టుకొంటూ వుంది. ఈ గుంజాటనలోనే దాదాపు గంట గడిచింది. రకరకాల గురకలు మెల్లగా ఆరంభమై తారస్థాయినందుకొంటున్నాయి. ఆ గురకల శబ్ద విన్యాసము అంతవరకు నా ఎఱుకలో లేనిది. మరొకప్పుడైతే నిజంగా పడిపడి నవ్వేవాడిని. కాని ఆ పరిస్థితిలో అప్పటికి నా మనస్సు కాస్త కుదుట బడింది. లాంతరు బాగా తగ్గించాను. చాపమీద రెండు దిండ్లు అటు యిటుగా

పెట్టి దుప్పటి కప్పాను. పుస్తకాలను లాంతరు ముందర చిందరవందరగ పడవేశాను. మెల్లగా అరలో ప్రవేశించాను. ఆ అర మా యింటి 'స్టోర్ రూమ్' అన్నమాట. అక్కడే నట్టిల్లువుంది. ఒక ప్రక్క వరుసగా ధాన్యపు దొంతరులున్నాయి. మరొక ప్రక్క గాదెలున్నాయి. గాదెలకు ఎదురుగా వున్న గోడలో రెండు అల్మయిరాలున్నవి. అందులో ఒకటి మా అయ్యది. రెండవది మా అమ్మది. ఆ గదిలో అడుగు పెట్టేసరికి గుండె గడగడ లాడింది!

ఒకప్పుడు మా రెండవ అన్నయ్య ఆ గదిలో పడుకొనేవాడు. "ఎందుకురా ఆ వుక్కలో పడి చస్తావు?" అని అడిగితే ధ్యానంచేసుకోవ డానికని బుకాయించేవాడు. మా అమ్మ ఓ పెద్ద బుడిగహుండి తన అల్మయి రాలో పెట్టింది. అందులో దినము కొంత ఏడుకొండలవాడి ముడుపుక్రింద వేస్తూ వుండేది. మారుబీగంతో మాటుమణిగిన వేళ ఆ అల్మయిరా తెరచి మా అన్నయ్య బుడిగ హుండీలోనుండి తనకు కావలసినంత బహుచాక చక్యంగా రాల్చుకొనేవాడు. ఇది దేవరహస్యం. ఇలా కొంతకాలం జరి గింది. ఒకనాడు ఎందుకో మా అమ్మ బుడిగ హుండీని ఎత్తిచూచింది. చాల తేలికగ వుంది హుండీ! ఇన్నాళ్ళనుండి వేస్తున్న డబ్బు యేమైనట్టని ఆమెకు సందేహం కలిగి, కోపంతో ఆ హుండీని నేలకేసి కొట్టింది. ఏముంది? నిజంగానే ఖాళీ ఆ హుండీ! ఆ హుండీ పాలిటికి ప్రత్యక్ష దైవము వేంకటేశ్వరుడు మా రెండవ అన్నయ్య అని గ్రహించడానికి మా అమ్మకు ఎక్కువకాలం పట్టలేదు. ఆ తరువాత చూడాలి మా అమ్మ స్వరూపం. ప్రళయ కాళికాదేవి అయింది. ఇల్లంతా చిందులు తొక్కింది. పొలం పనులకు వెళ్ళిన మా అన్నయ్య యింట్లో అడుగుపెట్టాడో లేదో అతనిమీద విరుచుకుపడింది. తరిమితరిమి కొట్టింది. మావూరి గుంటకట్ట పైవరకు తరిమికొట్టింది. చేతి కందకపోయే సరికి రాళ్ళు రువ్వింది. చెట్టంత మనిషి మా అన్నయ్య కొట్టిన దెబ్బలు తిన్నాడేకానీ మారుమాట్లాడ లేదు. ఆ దృశ్యం మనసులో మెదిలి, నేను తలపెట్టిన కార్య పర్యవసానం

తలంపుకు వచ్చేసరికి శరీరం తూలుతున్నట్లనిపించింది. కష్టసాధ్యంగా నిలదొక్కుకొన్నాను.

చీకట్లో మెల్లగా తారట్లాడుతూ దొంతరలను సమీపించాను. ఏ మాత్రం అలికిడయినా గుండె గుభిక్కుమంటూ వుంది. ఒక్క దొంతరను మెల్లగా క్రిందికి దించాను. మిరపకాయలు, ధనియాలు, కందిపప్పులు కుండలో చేతికి తగులుతున్నాయి. నాకు కావలసింది బియ్యం. భయం ఓర్పును మింగేస్తూవుంది. ఆ దొంతరను మరలా యథాతథంగా ఉంచాను. రెండవ దొంతరను దించడాని కారంభించాను. జొన్నలు, సజ్జలు, రాగులు కనిపిస్తున్నాయి. మూడవ దొంతరను ముట్టుకోబోతే అంతా చింతపండుమయంగా వుంది. అప్పటికే బాగా అలసిపోయాను. 'ఎవరయినా మేలుకుంటారేమో?' అన్న భయం అలసటకు ఊపిరి పోస్తూవుంది. గస నార్చుకోవడానికి కాసేపు నిలబడ్డాను.

రామాలయంలో వెంకట్రాయులు తాత బ్రహ్మంగారి తత్త్వాలు పాడుకొంటున్నాడు. నిశ్శబ్ద నిశీధిలో ఆ పల్లెవాతావరణంలో పాట గంట కొట్టినట్లు చెవిని పడుతూవుంది. 'నిను గనుగొని యముడు బెదురుచుండ, నీ నీతికి హరి సంతోషించ!' అని పాడుతున్నాడు తాత. నా నీతికి ఏ హరి సంతోషిస్తాడో? నన్ను, నా నీతిమాలిన పనిని చూచి ఏ యముడు చంకలు తట్టుతాడో నాకు తెలియదు. ఆ వయసూ కాదు. కాని బెదురుమాత్రం వర్ణనాతీతం. దేవుడిమాట మనసులో మెదిలేసరికి నా దృష్టి నట్టింటివైపు మరలింది. పండుగ పబ్బాలకు, ఒక ప్రొద్దులకు మా అమ్మ ఆ నట్టింటనే దేవుడికి పెడుతూ వుంటుంది. 'అక్కడనే దేవుడుంటాడు కాబోలు! నేను చేస్తున్న దొంగతనం చూస్తుంటాడు కాబోలు!'—అనుకొనేసరి నా గుండె జలదరించింది. ఆ నట్టింట యేదో వెలుగు తళుక్కున మెరసినట్లయింది. నా ఒళ్ళు ఝల్లుమనింది. గట్టిగా రెండుచేతులతో కళ్ళు మూసుకొన్నాను. కాస్త దడ తీరిం తర్వాత మెల్లగా కళ్ళువిప్పి చూశాను. అక్కడేమీ లేదు.

అంతా చీకటి. కన్ను పొడుచుకున్నా కానరాని చీకటి. ఆ చీకట్లో కనిపించని దేవుడికి మనసారా దండం పెట్టుకొన్నాను. లెంపలు వేసుకొన్నాను. 'స్వామీ! నా తప్పు క్షమించు. ఈసారి బియ్యమున్న దొంతరనే చూపించు!' అని మొక్కుకున్నాను. ఆశ్చర్యం. ఈసారి నేను దించిన దొంతర నిండుకు బియ్యమే! మావూరి గుంటకట్టపైన సత్రములో ఓ వేదాంతి వుండేవాడు. ఆయన అంటూ వుండేవాడు. 'నాయనలారా! దొరలకయినా, దొంగలకయినా దేవుడు ఒక్కడే! వాడి వాడి కోరిక ననుసరించి ఆ కరుణామయుడు కోరిక లీడేర్చుచుండును' అని! ఆ సమయంలో ఆమాట నిజమనిపించింది. 'ఒక్కొక్క బాలుడు ఒక్కొక్క దోసెడు బియ్యం కూడు తినగలిగితే ఎనిమిది మందికి ఎంత బియ్యం కావాలి?' అని లెక్కల అయ్యవారు అడిగిన ప్రశ్నకు ఠకీమని సమాధానం చెప్పినట్లుగ ఎనిమిది దోసిళ్ళు కావాలనుకొని దేనికయినా మంచిదని పదిదోసిళ్ళకు పెంచి, పన్నెండు దోసిళ్ళుగా పాత గుడ్డ పరచి బియ్యాన్ని అందులో పోశాను. మూట గట్టడానికి దారం మరచిపోయాను. ఆ పాతగుడ్డ ఒక కొసను చింపాను. పాతగుడ్డ 'పర్' మని చినుగుతూంటే గుండె టకటక కొట్టుకొనింది. ఆ శబ్దానికికూడా ఎవరయినా లేస్తారేమో అన్న భయం. కాసేపు కదిలీ మెదలకుండా ఊపిరి బిగబట్టి కూర్చున్నాను. అదృష్టం బాగుంది. ఎవ్వరూ లేవలేదు. పాతగుడ్డలో బియ్యాన్ని జాగ్రత్తగా మూటగట్టాను. దించిన కుండలను యథాప్రకారం దొంతరలుగా పెట్టాను. ఎక్కడయినా నాలుగు బియ్యపుగింజలు కనబడితే, వాటిని ఉదయాన మా అమ్మచూస్తే, 'ఇలా బియ్యం ఎందుకు రాలాయి?' అని ఆమె ఆలోచిస్తే—గోవింద! మా రెండవ అన్నయ్య గతి కన్నులకు కట్టినట్లు కన్పిస్తూ ఉంది. అందుకే తగు జాగ్రత్త తీసుకోవడానికి జేబులో దాచుకొని వుండిన అగ్గిపెట్టెనుతీసి ఒక్కపుల్ల వెలిగించాను. రాలివుండిన బియ్యపు గింజలను జాగ్రత్తగా దొంతర సందులలోనికి తోశాను కనబడకుండా! ఆ వెలుగులో గమనిస్తే, గుండె గుభిక్కుమనింది. నోట తడి ఆరింది. సాధారణంగా మొదట పెద్దకుండ, దానిపైన దానికంటె చిన్నది,

అలా పెడుతూవస్తే దొంతర శంకువు ఆకృతిలో వుంటుంది. కాని చీకట్లో దొంతర పెట్టడంలో తారుమారయింది. ఒక దొంతర బాగా ప్రక్కకువాలి పడిపోవడానికి సిద్ధంగా వుంది. గబాలున దొంతరను కౌగలించుకొన్నాను మార్కండేయుడు శివలింగాన్ని కౌగలించుకొన్నట్లు! అడుగు కడవను రెండు కాళ్ళ సందున గట్టిగా పట్టుకొన్నాను. చిట్టచివరి కుండకు తలమోటించాను. నడుమధ్య కుండలను పొట్టకు శరీరానికి ఆనించుకొన్నాను. ఒరిగివుండిన దొంతరను జాగ్రత్తగా దించి మరలా సర్దిపెట్టేసరికి తలప్రాణం తోక కొచ్చింది. 'బ్రతుకు జీవుడా!' అని బయటపడ్డాను బియ్యపుమూటతో!

జామచెట్ల గుబురుమాటున తూగితూగిపడుతూ వుండిన సిద్దయ్య నన్ను జూచి ఎగిరి గంతేశాడు. ఇద్దరము పిల్లుల్లాగ అడుగులమీద అడుగులు వేసుకొంటూ ప్రహరీగోడ సమీపించాము. సిద్దయ్య గోడెక్కాడు. నేను బియ్యపుమూట వాడిచేతి కందించాను. వాడు వెంకట్రాయులు చేతి కందించాడు. మూట చేతులు దాటింది. సిద్దయ్య గోడ దాటాడు. నేను మెల్లగా తిరిగివచ్చాను. చాపమీద కూర్చున్నాను. ఒక్కసారి చుట్టూ కలయ చూశాను. నిర్భయంగా నిట్టూర్చాను. గబుక్కున దుప్పటి ముసుగుతన్ని పడుకొన్నాను.

ఆ మరుసటిరోజు ఉదయం మేమంతా గంజినీళ్ళ బావి గట్టుపైన చేరేసరికి దాదాపు పదిగంటలై ఉంటుంది. అందరము బడికి ఎగ్గొట్టాము. సుమారుపాటి మూడుకుండలు, మూడు బలిసినకోళ్ళు, బియ్యపుమూట అప్పటికి మా వనభోజనానికి మేము సముపార్జించిన సామగ్రి. బియ్యం, కుండలు మినహాయిస్తే—అలాంటి బలిసిన కోళ్ళను కొనడం మా వయస్సుకు మించిన పని. అందుకే చిన్నబ్బ నడిగాను వెల ఎంత అని? 'మూసిపెట్టిన కోళ్ళకు, కుమ్మరవామిలో కుండలకు వెల యేముందిలే?' అని చాలా నిర్లక్ష్యంగా బదులుచెప్పాడు చిన్నోడు. గుండె గుభిక్కుమంది. ఈ సంగతి కాస్త ఊళ్ళో తెలిసిందంటే?—తల ఎత్తుకుని తిరగడం అటుంచి

పెద్దవాళ్ళు తాట వలిచేస్తారన్న భయం — భయంగానే మిగిలిపోయింది. రోటిలో తల దూర్చాము. 'అందరూ మూగదెయ్యాల్లా చలిమంటచుట్టూ కూర్చున్నట్లు కూర్చుంటే ముందు ముందు జరిగేదెట్లా? కావలసిన పని చూశండిరా!' హెచ్చరించాడు కేశవులు. 'జరిగేదేముంది? నిన్ననుకొన్న ముగ్గురు పేటకువెళ్ళి మసాలా సామానులు కొనుక్కురండి. జాగ్రత్త! అయ్యవార్లకంట ఎక్కడయినా పడేరు! మిగిలినవాళ్ళు అడవిమీద పడి ఎండుపుల్లలు యేరుదాం. అప్పటికి మధ్యాహ్న మవుతుంది. పేటకు వెళ్ళిన వాళ్ళు తిరిగి వచ్చేస్తారు. అందరము కలిసి తెచ్చిన చద్దిబువ్వ ముగిద్దాం. ఆపైన వంట పని' అన్నాడు చిన్నోడు. వాడు మా పాలిటి నాయకుడు. నాయకుని మాటకు ఎదురులేదు. ముగ్గురు పేటవైపు పరుగుదీశారు. మరో ముగ్గురు అడవిమీద పడ్డారు. మేము మూడురాళ్ళ నమర్చి పెద్దపొయ్యిని తయారుచెయ్యడంలో నిమగ్నులయినాము.

ఆహా! ఆరోజు మావంట వర్ణనాతీతం. నలభీమాదిపాక శాస్త్రప్రవీణులు మాముందు దిగదుడుపుకు పనికిరారు. తెచ్చిన బియ్యమంతా ఒకడు కుండలోపోసి కడుగుతున్నాడు. మరొకడు పొయ్యి రగిలిస్తున్నాడు. వేరొకడు ఎసరు పెట్టడానికి తెచ్చిన గంజిలాంటి నీళ్ళను వడగడుతున్నాడు. ముగ్గురు కలిసి మూడుకోళ్ళమీద పడ్డారు. చిన్నోడు సునాయాసంగా గొంతులు కోసి ఒక్కొక్కకోడిని విసిరి పారేస్తుంటే — అవి ప్రాణాలు పోలేక ఎగిరెగిరి పడుతున్నాయి. అవి ఎగిరెగిరి పడుతూంటే వెంకట్రాయులు రెక్కలు తట్టుతూ తానూ ఎగురుతున్నాడు. మరొకడు అనుగుణంగా ఈలవేస్తున్నాడు. పాపం! గొంతులు తెగిన తరువాత అవి మాత్రం ఎంత సేపని ఎగురుతాయి. నేల కొరిగిన కోళ్ళను తలకొకటి తీసుకొన్నారు. బొచ్చు పెరికారు. ప్రక్కన మంటబెట్టి కాల్చారు. కోయడానికి పూనుకొన్నారు. కూర వేసుకోవడానికి పలకలాంటిదేమీ లేదక్కడ. అటూ ఇటు చూచి నున్నటి బండను సంపాదించారు. నీళ్ళుబోసి కడిగారు. ఆ బండ మీదనే మాంసమంతా వేశారు. తెచ్చుకొన్నది ఒక కత్తి మాత్రమే! అది

గూడ చిరుకత్తి. దానితో ఎముకలు నరకడానికి వీలుపడక పోయేసరికి రాతి మీద రాయిపెట్టి పగలగొడుతున్నారు.

ఏ కుండలో ఎంత బియ్యం ఉడుకుతుందో మితం తెలియక తెచ్చిన బియ్యమంతా ఒక్కకుండలో పోసి ఉడికించడానికి పూనుకొనేసరికి ఆ కుండ మమ్మల్ని వుడికించడానికి తయారయింది. దాంతో కలిసి ఉడకలేక మాకు యేడుపు వచ్చినంత పని అయింది. పొంగి పొయ్యి పాలవుతూంటే— ఎంత సతమతమయినా ఆ కూడు సవ్యంగా ఉడకకపోయింది. అన్నం ఉడికిందనిపించేసరికి తాతలు దిగివచ్చారు. ఆ పై మాంసం వండడాని కారంభించాము. ఉప్పు తక్కువని కొందరు, కారం ఎక్కువని కొందరు, ఉడికితే చాల్లేరా అని కొందరు....అబ్బ! మా వంటకాలు తయారయ్యేసరికి దేవుళ్లు దిగి వచ్చినంత పని అయింది. అప్పటికి కానీ బాహ్యస్మృతి కలగ లేదు. చూద్దుముగదా! ఆ అడవిలో అప్పటికే చీకటి చెప్పకుండా చెంద కుండావచ్చి రాజ్యమేలుతూ వుంది. తల విరియబోసుకున్న భూతాల్లా చెట్లు గాలికి రొదచేస్తున్నాయి. ఎక్కడో ఉన్నట్లుండి నక్కలు వికృతంగా అరుస్తున్నాయి. భయానకంగా ఉంది ఆ అడవిలో ఆ రాత్రి. వంటకాలు పూర్తిచేసి అందరూ పొయ్యిచుట్టూ కూర్చున్నాము. నాలుగు ఎండుపుల్లలు మొగానవేస్తే పొయ్యి బాగా మండుతూవుంది. ఆ మంట అక్కడి చీకటిని పారద్రోలింది. ఆ వెలుగులో ఒకరి మొగం ఒకరు చూచుకొన్నాము. ఎవ్వరి ముఖంలోనూ కత్తివేటుకు నెత్తురు చుక్కలేదు. అందరి గుండెల్లో భయం చోటుచేసుకుంది.

మాంసమున్న చోటికి దెయ్యాలు వస్తాయన్నది మా భయం!

"చూస్తూ కూర్చుంటే లాభంలేదు. బయలుదేరండి. తలకొక్క సామాను చేతబట్టండి. మనవూరి గుంటకట్టమీదనే కూర్చుని తిందాం!"— ఆజ్ఞలాగ పనిచేసింది చిన్నోడి నోటినుండి వెలువడ్డమాట! ఎనిమిదిమంది పుస్తకాల సంచులను, టిఫిను కేరియర్లను కలిపి యిద్దరు జవురుకొన్నారు.

తీగ్రలతీగలను చుట్టలుగాచుట్టి నెత్తిమీద పెట్టుకొని ఒకడు కూటికుండను, మరొకడు కూరకుండను నెత్తికెత్తున్నారు. కూరకుండలో కాస్త బొగ్గు వేస్తే దెయ్యాలు రావట. ఆ పని మరచిపోకుండా చేశాడు చిన్నోడు.

అడవిలో 'నల్లబలుస' అని ఒకజాతి కట్టె వుంది. అది పచ్చిదయినా దివిటీలాగ మండుతుంది. రెట్లావు కొమ్మలు నాలుగు విరిచి ముట్టించు కొన్నాము. కూటికుండ కూరకుండ మోస్తున్న వాళ్ళకు ముందు యిద్దరు వెనుక యిద్దరు దివిటీలతో అంగరక్షకులుగా నిలబడ్డాం. మిగిలిన కుండను దిష్టిఫలహారంగా చిన్నోడు "పోలోపోలి!" అని పొయిమీద పగులగొట్టాడు. ఆ మీదట ఊరివైపు నడక సాగించాం.

అబ్బ! ఆరాత్రి మా వనభోజనం వూరి గుంట కట్టమీద తలచుకొనే కొద్దీ కడుపు చెక్కలయ్యేటట్టు నవ్వువస్తూ వుంది. ఏకాంతంగా మావూరి బాటపైన నడుస్తూ విపరీతంగా నాలో నేను నవ్వడం ఎవరికంటనయినా పడితే నిజంగా నన్ను పిచ్చివాడనక మానరు. నన్ను నేను సమాళించుకొని చూస్తే—అప్పుడు నేను ముగ్గురాళ్ళ మిట్టమీద నడుస్తున్నాను.

ముగ్గురాళ్ళమిట్ట కంటబడేసరికి మామిడి మాకులవంకమిట్ట మనసు నుండి మాయమయింది. ఈ ముగ్గురాళ్ళమిట్ట గత స్మృతిని గుండెపై అందంగా ముగ్గువేయడాని కారంభించింది. ఒక్కక్షణం నిలబడ్డాను. అక్కడే! నిజంగా అక్కడే! ఆ క్షణంలో జరిగినట్లు నాకంటి కగుపిస్తూ వుంది. బుడంకాయంత బుల్లోడు వెంకట్రాయులు.... ఒకచేత్తో నలిగిపోయిన పలక, మరొకచేత్తో ఆరుసొట్టలు తిరిగిన అల్యూమినియం టిఫిను కేరియర్ కొట్టుకపోవడంతో నెత్తురోడుస్తున్న మోకాళ్ళు.... మోచేతులు ముక్కు.... ఆరున్నొక్క రాగాన్ని అందుకొన్న వెంకట్రాయులు నా కప్పుడు కని పిస్తున్నాడు.

అవి యుద్ధం జరుగుతున్న రోజులు. పెట్రోలు కరువు. అయినా ఆనాటి ప్రభుత్వము పెట్రోలు ధరలు పెంచి వేడుక చూడలేదు. పెట్రోలు

దొరకకపోయేసరికి బస్సులన్నీ బొగ్గుతోనే నడుపుతున్నారు. బస్సు వెనుక భాగాన పెద్ద పీపా అమర్చివుంటారు. దానినిండుకు బొగ్గువేస్తారు. బొగ్గును మండించి దానినుండి ఓ గ్యాస్‌ను వుత్పత్తిచేసి ఆ గ్యాస్‌తో బస్సును నడుపుతారు. బస్సు వేగము బొగ్గునుండి వుత్పత్తి అయ్యే గ్యాస్‌శక్తిమీద ఆధారపడి వుంటుంది. సాధారణంగా ఆ బస్సులు మిట్టలమీద బక్కఎద్దులబండిలాగ ఎక్కడంకద్దు. మా వూరి బాటపైన అలాంటి బొగ్గు బస్సు ఒకటి నడుస్తూ ఉండేది. ఆ బస్సు మామిడి మాకులవంక మిట్టమీద నిదానంగా ఎక్కుతూంటే మాలో ఒకరిద్దరు ఆ బస్సు వెనుక భాగాన నిచ్చెనమీద తెలియకుండా ఎక్కి కూర్చునేవాళ్ళం. ముగ్గురాళ్ళ మిట్టమీద ఆ బస్సు నిదానంగా ఎక్కుతూంటే జాగ్రత్తగా క్రిందికి దూకేవాళ్ళం. ఫలితంగా ఒక్క మైలుదూరం నడక తప్పిందని ఉబ్బొంగి పొయ్యేవాళ్ళం!

ఆ రోజు వెంకట్రాయులు ఒక్కడే ఎక్కినిచ్చెనమీద గుంత కూర్చున్నాడు, మామిడిమాకుల వంకమిట్టమీద బస్సు మెల్లగా ఎక్కుతూంటే! బస్సు వెళ్ళిపోయింది. మేమంతా వెనుక నడిచి వెళ్ళుతున్నాం. మేము ముగ్గురాళ్ళమిట్టమీద చేరేసరికి మా కెదురైన దృశ్యం వెంకట్రాయుల దీనాకృతి. ఒళ్ళంతా దుమ్ము నిండుకపోయింది. మోచేతులు, మోకాళ్ళు, ముక్కు పగిలి రక్తం కారుతున్నాయి. ఇదైనా భరించగలిగాడు కానీ, పాపం! వెంకట్రాయులు పగిలిన పలకను, సొట్టలు తిరిగిన అల్యూమినియం టిఫిను కేరియర్‌ను చూచి భరించలేకపోయాడు. పగిలిన పలక చూపిస్తాడు. ఏడుస్తాడు! సొట్టలు తిరిగిన అల్యూమినియం క్యారియర్ చూపిస్తాడు. ఏడుస్తాడు. ఆ రోజు అతడి దీనావస్థను చూచి నిజంగా నేనూ యేడ్చాను. ఈ రోజు తలచుకొనేకొద్దీ నవ్వు వస్తూవుంది.

మా వూరి మట్టిబాటమీద పిచ్చివాడిలాగ నవ్వుతూ నడుస్తున్నాను పూర్వస్మృతి నన్ను ఉక్కిరి బిక్కిరి చేస్తుంటే!

"ఇదేనా అబ్బోడా రావడం! పిల్లజెల్లా అంతా బాగుండారా! అదేంది

నీకు నువ్వే పిచ్చోడిమాదిరి నవ్వుకుంటుండావే!...." పొద్దుగూట్లో పడు తున్నవేళ గొఱ్ఱెమందను యింటివైపు తోలుకపోతున్న గొల్ల గోవిందు ప్రశ్నించాడు. అదిరిపడి ఈ లోకంలో పడ్డాను. పరిసరాలను పరిశీలించి చూస్తే—అప్పుడు నేను పట్టిమాకుల బండవద్ద నడుస్తున్నాను. ఇక కూత దవ్వులో మా వూరు ఉంది. నా స్థితి నాకే సిగ్గనిపించింది.

"అవును బావా!....యిదే రావడం....అంతా బాగుండారు" కొతికి కొతికి సమాధానం చెప్పగలిగాను. అరమరికలు లేని పల్లె బ్రదుకుల్లో వావి వరుసలకు కులమత ప్రమేయాలుండవు. నా నవ్వును గురించి మళ్ళీ ప్రస్తా విస్తాడేమో అనుకొంటూ వుండగానే, ఒక గొఱ్ఱె బాటప్రక్కన పొలములో పడింది! దాని నదిలిస్తూ పరుగెత్తాడు్గోవిందు. 'బ్రతుకుజీవుడా!' అని నేను కాస్త తొందరగా గొఱ్ఱెమందను తొలగి ముందుకు నడిచాను.

ఇక కొన్ని నిముషాల్లో మా వూరి గుంటకట్టను చేరుకుంటా నను కొనేసరికి గుండె నిండుకూ ఆనందమే! బాట ప్రక్కన చింతచెట్లు—కొన్ని తరాలను చూచిన చెట్లు—నన్ను చూచి నవ్వుతున్నట్లున్నాయి. ఈ మధ్య తలెత్తిన చెట్లు—పిల్లగాలులతో వింజామరలు వీస్తున్నాయి. ఆ గుంటకట్ట మీద నా బాల్యదశ దినమొులలో నా యెదుట ప్రత్యక్షమయింది. ఉగాది పండుగనాడు తిండితిప్పలు మాని ఆడిన గచ్చకాయలాటలు....కార్తీక మాసంలో రాత్రిపూట పట్టిన సుడుదులు....వేసవి వెన్నెల్లో ఆడిన చెడు గుడు, ఉప్పరపట్టి ఆటలు....కట్టమీద వారధిమీద కూర్చుని అర్ధరాత్రివరకు అనుంగు చెలికాడు బండి వెంకటరెడ్డితో గడిపిన రాత్రిళ్ళు నన్ను ఉక్కిరి బిక్కిరి చేస్తున్నాయి!....

నిముషాలు క్షణాల్లో గడచిపోయాయి. నేను మా వూరి గుంటకట్టపై నిలబడ్డాను. కనుచీకటి ఆవరిస్తూవుంది. ఆ గుంటకట్టమీద మొట్టమొదట నా కంటపడిన దృశ్యం నన్ను చకితుణ్ణి చేసింది. ఆ దృశ్యం నేను వూహించ లేనిది. సహించలేనిది. అదొక పూరిగుడిసె. ఆ గుడిసె ముందొక పందిర.

పందిరగూటానికి వ్రేలాడుతూ వుందొక బోర్డు. ఎఱ్ఱటి అక్షరాల బోర్డు. పేదసాదల రక్తాన్ని పిండి—ఆ రక్తంలో ముంచి వ్రాసినట్లున్నాయి అక్షరాలు....'గవర్నమెంటు సారాయి అంగడి' అని!.

ఆ అసుర సంధ్యవేళలో అక్కడి వాతావరణం దారుణంగా వుంది. కొందరు త్రాగి తగవులాడుకొంటున్నారు. తప్పత్రాగిన కొందరు గుంటకట్ట మీది బండలమీద ఒంటిమీద బట్టలున్నది లేనిది కూడ తెలియకుండా పడి దొర్లుతున్నారు. నా పసితనంలో గుంటకట్టమీద గుడిసెలో ఆకు వక్క అమ్ముకొంటూవుండిన అలుమేలు తన అంగడిని గవర్నమెంటు సారాయి అంగడి ముందుకు మార్చింది. స్థలం మార్పులో వ్యాపారం మార్పు చెందింది. ఆకువక్క స్థానాన్ని కూరదోసె ఆక్రమించుకొన్నాయి. ఆమె చేతిక్రింద యిప్పుడు యిద్దరు పనిచేస్తున్నారు. ఒకడు దోసె పోస్తూవుంటే మరొకడు సప్లయి చేస్తున్నాడు. ఓ అరుగుమీద కూర్చుని ఆమె చిల్లర డబ్బులు స్వీకరిస్తూవుంది. ముక్కుదాకా మెక్కి అప్పు బెట్టినవాళ్ళను మధ్య మధ్య ఎడా పెడా తిడుతూ వుంది. చిన్నా పెద్దా తారతమ్యం లేకుండా త్రాగుతున్న తీరు చూస్తే ఒళ్ళు జలదరించింది. ఒకనాటికి యిప్పటికి తేడా తెల్చ లేని పరిస్థితి అది. నా చిన్నతనంలో ఆ గుంట నిర్మలమైన నీటితో తొణికిసలాడుతూ వుండేది. గుంట నిండుకు పచ్చనికప్పు కప్పినట్లుగ తామరాకులు ....విచ్చి వికసించిన పూవులు....నయనాహ్లాదకరంగా వుండేది. అలాంటి సాయంసమయాల్లో ఊళ్ళో పెద్దలు వచ్చి ఆ బండమీద కూర్చునేవాళ్ళు. తప్పు చేసినవాళ్ళని దండించేవాళ్ళు. నాకు యిప్పటికి యింకా బాగా జ్ఞాపకముంది. నీతికి నియమానికి కట్టుబడి కాపురం చేశారు ఆ వూళ్ళో. ఆ రోజుల్లో ఎక్కడో అడవుల్లో ఎవ్వరికీ తెలియకుండా 'కాపుసారా' కాచేవాళ్ళట. ప్రొద్దస్తమానం కాయకష్టంచేసే శ్రమజీవులు ఎవ్వరి కంటబడకుండా అంత పుచ్చుకుని ఎక్కడో ఒళ్ళు తెలియకపడి నిద్రపోయేవాళ్ళట. ఒకసారి బంగారుపని చిన్నబ్బ తప్పత్రాగి ఊళ్ళో అసభ్యంగా ప్రవర్తించాడని మద్దిస్తం చేశారు. పది రూపాయలు తప్పువేశారు. మీసాలు మెలివేసి

తిరిగే చిన్నబ్బ పదిమందిలో తప్పు నంగీకరించి, పదిరూపాయలు తప్పుగా చెల్లించి, తలవంచుకొని వెళ్ళిపోతున్న దృశ్యం నా కన్నులకు కట్టినట్లు కని పిస్తూనే వుంది. అలాంటి వూళ్లో గవర్నమెంటు సారాయి అంగడి వెలి సింది. నిర్మల జలపూరితమై మూడూళ్ళకు త్రాగు నీటికి ఆధారమైన నిండు గుంట ఎండిపోయింది, నీతి భీతి ఎండిపోయినట్లు! ఎండిన గుంటను, సారాయి అంగడిముందు మండుతున్న కళ్ళను చూడలేక తల దానంతట అది వాలిపోయింది. అడుగు మీద అడుగు వేసుకుంటూ ఊళ్ళో అడుగు పెట్టాను.

మూడు కాళ్ళ ముదుసలి గంగులయ్య తాత నన్ను చూచి నిల బడ్డాడు. వయసు మళ్ళడంతో చూపు బాగా తగ్గినట్లుంది. ఊతకట్టమీద పండు వారిన తనువును ఊనించి, ఎడమచేతి అరచేతిని కంటిమీద పడుతున్న వెలుగున కడ్డంగా పెట్టుకొని నిదానించి చూశాడు. నన్ను గుర్తించాడు.

"ఇదేనా నాయనా రావడం? అంతా బాగుండారా!" పల్లెబ్రదుకుల్లో కనుపిస్తూనే కుశలప్రశ్నలు కురిపించడం పరిపాటి.

గంగులయ్య తాత అడిగినదానికి "ఆఁ! ఊఁ?" అంటూ సమాధానం చెబుతున్నానే గాని నా దృష్టి అంతా ఊరిమీదనే వుంది. ఆ సంగతిని తాత పసికట్టినట్టున్నాడు.

"ఏం జూస్తావులే నాయనా! లచ్చింవి తాండవమాడతావుండె ఒకప్పుడు. అట్లాంటి వూరు పాడుపడిపొయ్యింది. తల్చేవాడే లేడు. ఈ కరంటు రానేవచ్చింది. బాయి కొక మోట్రు పెట్టేసినారు. 'రావన్నో' అని కపిలతోలే నాదుడే లేడు. పనీ పాటా లేకపాయ. ఆ గుంట కట్టమింద సూడలా? .... తప్ప తాగేసి తన్నులాడుకునేది. పెద్దంతరం సిన్నంతరం గంగపాలయ్యింది. ఎవుడు నాయనా ఈ వూరిని గురించి పట్టించుకునేది. అంతా అయిపోయింది. రాగి ఆకులో కొస మాత్రమే మిగిలుండాది. ఇంకీ

వూళ్ళు బాగుపడేదిలేదు నాయనా!....'' గంగులయ్య తాత గొంతు బొంగురు పోయింది. ఏదో పోగొట్టుకొన్న తపనతో తాత తపిస్తున్నట్లుంది.

“చూస్తుండావుగదా! ఈ యీదు లెట్లుండాయో? ఒకప్పుడు యియ్యేళ కాడ ఆలమందలు, గొఱ్ఱెమందలు యీదులు పట్టతావుండెనా? పాడికోసం, ఎరువు కోసం ఇంటికొక్క మందగొడ్లుండె. దారిన పొయ్యేవాడుదాహమంటే మజ్జిగ నీళ్ళిస్తుంటిమి. ఇప్పుడవేమీ లేవు. అదేందో ఎలచ్చన్లంట! అవుండాయి. వాటితో తలలు పగిలిపోతుండాయి. వుండేది వుడ్డకు ముగ్గురు తక్కువైతే కూడ అందులో పార్టీలంట. చాలందానికి కోర్టులంట. కొంపలు కూలి పోతుండాయి. పోనీ! నువ్వే చెప్పు నాయనా! నీ సిన్నతనంలో సూస్తుం టివి గదా!—ఎట్లాంటి కొట్లాటలైనా అచ్చబండ దగ్గర తీరిపోతుండె గదా! ఇప్పుడదంతా లేదు నాయనా! రాఁవ రాఁవ! ఎందుకులే నాయనా! ఈ కడుపు సొద సెప్పితే తీరేది గాదు. ఈ వూళ్ళింక బాగుపడేదిలేదు. వస్తా నాయనా! మడికాడ గొడ్లుండాయి!'' అంటూ తాత ముందుకు సాగాడు.

తాత చెప్పింది అక్షరాలా నిజం. ఆ వేళప్పుడు వీధులు, ఆలమందలు గొఱ్ఱెమందలతో నిండివుండేవి. పిల్లలు కేరింతలూ కొడుతూ ఆడుకొంటూ వుండేవాళ్లు. ఏ దూడ కుమ్ముతుందో, యే ఆవు తొక్కేస్తుందో అని తల్లులు పిల్లల్ని హెచ్చరిస్తూ యిండ్లలోనికి లాక్కొనిపోతూ వుండేవాళ్ళు. పిల్లలు గోల చేస్తూ వుండేవాళ్ళు. ఆ చిహ్నాలేమీ కనుపించలేదక్కడ. ఉదయ మొకసారి, సాయంత్ర మొకసారి కళ్ళాపు చల్లడంతో వీధులు అలికి ముగ్గు పెట్టినట్లు శోభాయమానంగా వుండేవి. ఆ సంప్రదాయము కూడ నశించి నట్లుంది. వీధులు దుమ్ముకొట్టుకొంటూ పాడుపడినట్లున్నాయి. రెండడుగులు ముందుకు వేశాను. ఊరి మధ్య రామాలయం కంటబడింది. ఆ గుడిని చూసేసరికి గుండె చెరువయింది. ఆ గుడి....ఆ వూరికి మకుటాయమానంగా వెలుగొందిన అందాల గుడి....అంతా పడిపోయింది. గర్భగుడిలో పుట్టలు

పెరిగాయి. ఆలయం వెనుక భజనతోట. తోటవుండిన చిహ్నాలుకూడ లేవక్కడ. చీకటిని మరుగుగా చేసుకొని ఆ వూరివాళ్ళు ఆ ప్రదేశాన్ని మరుగుదొడ్డిగా వుపయోగించుకొనేటట్లుగా వుంది. అచ్చుబండవద్ద మఱ్ఱి మాను. ఎన్నో ధర్మా ధర్మాల చర్చలకు సాక్షీభూంగా నిలబడ్డ మాను. కొమ్మలంతా ఎవరో నరికివేస్తే—బోదెమాత్రం మొద్దులాగ నిలబడి వుంది, నాలుగుపాదాల ధర్మగోవు ఒంటి కాలుమీద నిలబడ్డట్టు. ఎంతో సందడిగా వుండవలసిన ఆ సంజవేళలో ఎటు చూచిననూ కాంతివిహీనంగా కనిపిస్తూ వుంది. నా గుండె కలుక్కుమనింది. అక్కడ నిలబడలేక, నిలబడి పాడుబడినట్లున్న ఆ కొంపలను చూడలేక గిరుక్కున వెనక్కు తిరిగాను. "అప్పుడే వెళ్ళిపోతున్నావే! ఇంకనూ బాగాచూడు. నువ్వు మరువలేని మీ వూరిని బాగా చూడు!" అని నన్ను హెచ్చరించినట్లుగ ఊరి మధ్యగ ఒక విద్యుద్దీపము వెక్కిరిస్తూ వెలిగింది. వంచిన తలను పైకెత్తకుండా వడివడిగా గుంటకట్ట పైకెక్కాను. పంచాయతి ఆఫీసు అనబడే పూరిగుడిసెలో గ్రామాభ్యుదయము, పాడిపంటలు....ఏవేవో పెద్ద పెద్ద మాటలు రేడియోలో ప్రసారమవుతున్నాయి.ఆ ప్రగతి మాటలను నా చెవిని పడనీయకూడను సదుద్దేశంతో బస్సు రొద చేసుకొంటూ వస్తూవుంది. పాతికేళ్ళలో దేశం సాధించిన ప్రగతి ఫలితంగా....ఆ వేళప్పుడుకూడ....ఆ మారుమూల రోడ్డులో వస్తున్న బస్సు అది! ఆపాను. ఆ బాటమీద ఓవర్‌లోడ్‌కు అర్థం తెలియదు. కాబట్టి ఆగింది. ఎక్కాను. కూర్చొనడం ఊహకందని విషయం కాబట్టి నిలబడ్డాను.

"దేశానికి వెన్నెముకలైన గ్రామాలు యివేనా? ఈలాంటి గ్రామాల మీదనే దేశ భవిష్యత్తు ఆధారపడి వుందా! ఈ దేశం ఎన్నటికైనా 'సుఫలాం!' అవుతుందా?"-అన్న ఆలోచనలు నా మనస్సును కెలికేసరికి - మా వూరు మళ్ళీ ఒక్కసారి నా కంటిముందు మెదిలింది. ఎండిపోయిన మంచినీటిగుంట....గుంట కట్టమీద మండుతున్న కళ్ళు....శిథిలమైన రామా

లయము....పాడుకొట్టుకొంటున్న కొంపలు ...రేడియోలో పంచవర్ష ప్రణాళికలు——గ్రామాభ్యుదయము....నా మనస్సును పిండుతున్నాయి. నేను నలిగిపోన్నాను బస్సులో క్రిక్కిరిసిన మనుష్యుల మధ్య. పట్టించుకోని బస్సు మా వూరి పట్టిబాటపై పడుతూ లేస్తూ పోతూనే వుంది.

నాకు తెలియకనే నా కళ్ళలో నీళ్లు తిరిగాయి. *